

DIN LUPTA DE REZISTENȚĂ ANTIFASCISTĂ A POPULAȚIEI JUDEȚULUI SATU-MARE (1940 — 25 octombrie 1944)

În anii premergători și în cei din timpul celui de-al doilea război mondial, asupra popoarelor Europei s-a abătut pericolul robiei fasciste, pericolul pierderii totale a libertății și independenței naționale.

Dușmanul comun al popoarelor — Germania hitleristă — a fost dușmanul de moarte și al poporului român ale cărui interese naționale, independența națională și integritatea teritorială a țării au fost călcate în picioare deosebit de grav la 30 august 1940, când Germania hitleristă și Italia fascistă, pentru a-și subordona atât Ungaria cât și România și a le șantaja, au impus României odiosul Dictat de la Viena. Prin acest Dictat a fost rupt din trupul țării Nordul Transilvaniei — teritoriu cu o suprafață de 43 500 km² și o populație de 2,6 milioane de locuitori, în majoritate românească — și predat Ungariei horthyste. În eventualitatea respingerii de către România a acestui Dictat, comandamentul hitlerist pregătise un plan precis de operații militare împotriva României.¹

Masele largi din întreaga țară și-au manifestat cu putere indignarea și protestul împotriva dictatului fascist, demonstrând viguros, la orașe și sate, pentru apărarea independenței și suveranității României.

Alături de marile demonstrații organizate de partidul comunist în diferite orașe ale țării (București, Constanța, Cluj, Brașov, Sibiu, Oradea, Sighișoara, Sebeș, etc.), în județul Satu Mare, la Carei, Satu-Mare, au avut loc proteste hotărâte împotriva arbitrajului de la Viena — încă o manifestare a primejdiei fasciste în plină ascensiune.²

Dorința de a apăra interesele naționale ale poporului, integritatea teritorială a țării, casa și valra familială, erau sentimente ce au cuprins alături de masele largi și armata română, trupele aflate pe graniță (printre care și cele din zona județului Satu-Mare).

Retragerea fără luptă de pe frontieră a provocat protestul vehement al militarilor și comandanților, multe unități refuzând să se supună ordinelor de părăsire a pozițiilor de apărare de la frontieră.

În raportul contrainformativ al Brigăzii 2 Mixte munte înaintat Diviziei a 17-a infanterie pe luna septembrie 1940 se arată: „După un an și jumătate de veghe și pregătiri înfrigurate de luptă, după o muncă continuă de zi și noapte pentru pregătirea pozițiilor de apărare

în Țara Oașului — în Maramureș și în Munții Lăpușului —, vânătorii de munte ai Brigăzii 2 M.M., fără a putea folosi ceea ce ei au pregătit cu atîta vrednicie pentru apărarea gliei străbune, încovoiați de durere și în plîns sîfșietor, forțați de împrejurări, părăseau pămîntul scump al Oașului, Maramureșului și falnicii munți începînd de la culmea Rotunzilor prin Agniș cu minunata Poiană a Izvorului — peste Gutinul pleșuv către Țibleșul falnic.³

În aceleași zile, la 4 septembrie 1940, postul de radio Londra, într-o emisiune în limba română transmitea: „Două divizii române de la Satu-Mare, precum și un regiment comandat de colonelul Strat, un cunoscut erou, au refuzat să se retragă”.⁴

După dictatul de la Viena situația din Nordul Transilvaniei s-a înrăutățit. Sursele documentare ale vremii relatează că „puhoai de refugiați umplu drumurile, urmînd căruțe pline cu ce au putut lua din avutul lor”.⁵ Printre cei aproape 200 000 de români care au părăsit în mod forțat Nordul Transilvaniei, se află, — conform datelor întocmite de Comisariatul Central al Refugiaților pînă la 1 ianuarie 1943 — și cele 16 286 de persoane care au fost nevoite să părăsească județul Satu-Mare.⁶

Analiza chiar sumară a vieții economice a județului Satu-Mare în timpul celor 4 ani de ocupație fascisto-horthystă ne prezintă un tablou sumbru. Izbucnirea războiului hitlerist a accentuat starea mizeră, nenorocirile, ruina economică. Populația județului fiind ocupată în agricultură în marea ei majoritate (80% din total), țărănimea a avut cel mai mult de suferit. Conform unor calcule efectuate imediat după eliberarea județului de sub ocupația fascistă, rezultă că în focul războiului au fost distruse numai în județul Satu-Mare comune întregi, cuprinzînd aproximativ 3 190 gospodării țărănești în valoare de 2 miliarde lei. Au fost arse semințe, alimente, nutrețuri, în valoare de peste 3 miliarde lei. Trupele fasciste au ridicat de la țărani (fără răscumpărare) produse valorînd peste 5 miliarde lei. Notăm că în această sumă nu este inclusă valoarea producției agricole predată pentru întreținerea trupelor operative în timpul celor 4 ani de război. Un calcul global al valorii producției agricole a județului Satu-Mare cheltuită în timpul celor 4 ani de război, indică suma de 60 miliarde lei, fără ca agricultura județului să fi avut vre-un profit.⁷ În aceste calcule nu este inclusă valoarea inventarului agricol distrus în timpul anilor de război și a operațiunilor militare.⁸

Nivelul de viață s-a înrăutățit datorită politicii de exploatare colonială prin care, în cei 4 ani, au fost jefuite în mod intens bogățiile naturale ale Nordului Transilvaniei: cereale, minereu neferos, sare, lemne și multe alte produse. În plus, introducerea sistemului rechiziționării produselor cerealiere și animale, înrăutățirea aprovizionării populației cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, creșterea vertiginosă a prețurilor ca urmare a inflației, scumpirea enormă a vieții completează tabloul sumbru al vieții maselor populare din județul Satu-Mare.

Pentru exemplificarea situației deosebit de grea a aprovizionării populației cu alimente amintim că în raportul din 19 august 1941, al Căpitanului de poliție a județului Satu-Mare se notează cu îngrijorare că „numai forței deosebite a îputernicitului guvernamental al aprovizionării... i se datorează faptul că în această privință (a aprovizionării populației n.nr.) nemulțumirile nu au izbucnit”.⁹ Această „forță” nu a fost însă în stare să îmbunătățească situația dezastruoasă din comunele județului ca: Negrești, Orașul-Nou, Remetea-Oașului, Prilog, Racșa, Vama, etc., unde zile în șir majoritatea populației nu a avut nici pâine nici făină. Dintr-un raport din 25 iulie al organelor fasciste rezultă că: „femeile și copiii colindă plângând ulițele în căutarea pâinii. Atmosfera este foarte desnădăjduită”, — conchide raportul.¹⁰

Situația se înrăutățește tot mai mult. Căpitănele poliției din unele orașe ca Satu-Mare, Carei și altele sînt nevoite să recunoască realitatea; ca urmare a nerezolvării doleanțelor economice și sociale, starea de nemulțumire a populației atît la sate cît și la oraș este în continuă creștere. La 9 martie 1941 căpitanul din Carei raportează că „locuitorii orașului, îndeosebi păturile de jos, populare, își manifestă pregnant nemulțumirea din pricina lipsei de cartofi și untură”,¹¹ și a altor alimente. Nu întîmplător, tocmai la Carei, comuniștii în vara anului 1941 vor reuși să organizeze în rîndul femeilor o demonstrație împotriva lipsei de pâine.¹² Aceleași nemulțumiri se manifestă și în rîndul muncitorilor din Satu-Mare în anul următor.¹³

Pe plan politic și social, dictatura fascistă-horthystă a introdus un regim feroce, tocmai pentru a înăbuși încă în fașă orice nemulțumire a maselor populare. Întreprinderile au fost militarizate, s-au introdus metode fasciste de intimidare a muncitorilor: legarea la stîlp, bătaia cu fierul scurt, carcerile, ziua de muncă a devenit de 10—12 ore și chiar 16 ore. Muncitorii care se împotriveau regimului fascist și războiului antisovietic erau trimiși pe front, în detașamentele de muncă forțată, în companii speciale de muncă, la exploatarea forestiere, fiind supuși unui regim de exterminare.

Muncitorii agricoli, care refuzau să lucreze pămîntul grofilor sau al chiaburilor, pentru salarii derizorii, erau ridicați și duși la muncă forțată, sau — începînd cu anul 1943, după cum rezultă din „Buletinul județului Satu-Mare”, — se luau împotriva lor anumite măsuri legislative.¹⁴

Pe lîngă intensificarea exploatarea economice, sociale, și în județul Satu-Mare, ca în întregul nord al Transilvaniei, regimul fascist a creat o situație gravă din punct de vedere național, populația românească fiind ținta celor mai diverse atacuri atît pe plan economic, cît și social, politic, cultural și național. Pentru a desbina forțele democratice ale maselor exploatate, regimul fascist a depus o activitate susținută de a crea artificial o învrăjbire națională. Asuprirea națională a județului Satu-Mare, în timpul ocupației fasciste s-a manifestat sub cele

mai diverse feluri. Astfel, în virtutea unor ordine speciale țărani români (în primul rînd cei din zona muntoasă) erau obligați să presteze muncă cu căruțele și brațele cîte 2—3 zile pe lună la transportul lemnului din pădure, în condiții grele, pe drumuri impracticabile, pînă la cele mai apropiate gări.¹⁵

Concedierile românilor din întreprinderi, instituții¹⁶, uzine, înstituirea companiilor de muncă forțată pentru români, desconsiderarea sentimentului național, al culturii naționale, a religiei, internările în taberele de muncă, iată doar cîteva arme din arsenalul cu care a operat regimul fascist în problema națională. Nu întîmplător, în august 1942, la sosirea comisiei militare mixte germano-italiene însărcinată cu controlul situației naționalităților în Ungaria horthystă, populația românească din comuna Doba sub imboldul speranței, a înconjurat mașinile diplomatice sărutîndu-le, și înaintîndu-și plîngerile împreună cu cererea ameliorării situației lor.¹⁷

Populația românească era urmărită cu atenție de agenții fasciști în toate manifestările ei, și pentru cele mai diverse „vini”, românii erau internați în lagăre, arestați, întemnițați. Dăm spre exemplificare cîteva cifre pe întregul nord al Transilvaniei despre arestările operate în rîndul populației românești în anii 1941—1942, pentru „vina” de a fi avut legături cu rudele din România, de a fi discutat cu soldații italieni aflați în trecere prin localitate, pentru a se fi vizitat reciproc cu alte familii românești din localitate sau din alte localități, și a fi „complotat” împotriva statului maghiar, pentru a fi revendicat dreptul de a putea învăța în limba maternă, etc. După datele oficiale între 1 iulie 1941—4 martie 1942 au fost arestați 1441 de români.¹⁸ În comuna Petrești (jud. Satu-Mare) s-au efectuat arestări deoarece în biserica românească din localitate la sfîrșitul serviciului divin nu s-a cîntat imnul maghiar. Alte arestări în județul Satu-Mare, în perioada arătată, s-au efectuat în Seini Beltiug, Vezendiu, Sătmărel, Husia, etc.

Urmărind să slăbească cu toate mijloacele puterea economică a populației românești din nordul Transilvaniei, autoritățile horthyste au atacat mișcarea cooperatistă românească, care cu greu a reușit totuși să-și mențină existența. În județul Satu-Mare, în momentul Dictatului, cooperativele existente erau: 2 cooperative de consum (orășenești), 2 cooperative forestiere, 37 bănci populare și 40 cooperative de aprovizionare, producție și desfacere agricolă, avînd toate la un loc peste 20 000 de asociați, cu un capital și fonduri proprii de circa 50 000 000 lei. În timpul celor 4 ani de stăpînire fascisto-horthystă, jumătate din cooperative au dispărut, iar marea majoritate a celor rămase au fost jefuite de armatele hitleriste și hortyste în retragere.¹⁹

În acest tablou general al vieții economice, sociale, politice și naționale a populației din nordul Transilvaniei, comuniștii sînt printre primii care însușesc masele, le mobilizează la luptă împotriva fascismului, împotriva războiului hitlerist care secera sule de mii de vieți. În condițiile dictaturii fasciste, comuniștii, riscîndu-și viața la fiecare pas,

au luptat în primele rînduri ale maselor populare (române, maghiare, germane) pentru zdrobirea fascismului.

Partidul Comunist Român situat ferm pe pozițiile internaționalismului proletar, a lansat în zilele dictatului de la Viena o chemare adresată muncitorilor și țăranilor români din nordul Transilvaniei, căzuți vremelnice sub jugul fascist-horthyst, prin care aceștia erau îndemnați să lupte alături de oamenii muncii maghiari, sub conducerea partidului comunistilor din Ungaria. Țelul luptei: dărîmarea exploataării capitaliste, zdrobirea fascismului, eluatarea eliberării lor sociale și naționale. În condițiile terorii autorităților polițienești și a jandarmeriei horthyste, din cauza greutăților pricinuite de faptul că organizațiile de partid din nordul Transilvaniei au reușit să intre în legătură cu delegații P.C. Ungar deabia în primăvara anului 1941 iar mai tîrziu această legătură a fost de mai multe ori întreruptă, comuniștii din nordul Transilvaniei, în funcție de condițiile locale existente, folosind experiența de luptă acumulată în cadrul Partidului Comunist Român, nu au abandonat nici pentru o clipă lupta.

Încă înainte ca trupele horthyste să treacă la ocuparea nordului Transilvaniei, în perioada de 1—10 septembrie un delegat din conducerea organizației de partid din nordul Transilvaniei s-a deplasat la București, a luat legătura cu secretariatul Comitetului Central al P.C.R., de unde a primit îndrumarea următoare: comuniștii din nordul Transilvaniei se organizează într-o organizație regională pe baza vechilor principii și își continuă activitatea în rîndul partidului comunistilor din Ungaria (K.M.P.). Delegatul transilvănean a fost înștiințat că secretariatul Comitetului Central al P.C.R. va trimite un delegat la Comintern pentru a rezolva prin intermediul acestui for, realizarea practică a legăturii dintre Budapesta și Cluj, urmînd ca un delegat al Comitetului Central al P.C.U. să se prezinte la Cluj spre a realiza legătura cu organizația din nordul Transilvaniei.²⁰ Noul secretariat al organizației comuniste din nordul Transilvaniei și-a început imediat activitatea, împărțind (după principiul de organizare a P.C.R., de dinainte de dictatul de la Viena), teritoriul nordului Transilvaniei în trei circumscripții subordonate, avînd fiecare un secretariat. Cele 11 județe ale nordului Transilvaniei au fost organizate în următoarele circumscripții:

I) Someș, avînd județele: Cluj, Solnoc-Dăbâca, Bistrița-Năsăud, Maramureș, împreună cu organizațiile locale și județene din Dej și Bistrița, organizația locală din Sighet și cele din județ — în comunele Rozavlea, Săpînța, Vișeu de Sus, Budești, Vad, etc. și organizațiile din Cluj.

II) Circumscripția Mureș, avea județele Mureș-Turda, Odorhei, Ciuc, Trei-scaune, avînd organizațiile la Tg. Mureș, Reghin, Sfîntu Gheorghe, Gheorgheni, Tg. Secuiesc, Miercurea Ciuc, Odorhei și în comunele Ditrău, Covasna, Ilva Mică,

Deda, Sîntdominic, Baraolt, Ojdula, Praid, Lunca de sus și încă în alte 24 de localități.²¹

III) *Circumscripția Criș*, avea sub îndrumarea directă, organizația de partid din Oradea, care conducea munca celulelor din Vaida, Sălard, Aleșd, Cehul Silvaniei, Roșiori, organizația de partid din Satu-Mare, care îndruma activitatea celulelor comuniste din Zalău, Benesat, Jibou, Seini, Ariniș, Șomcuta Mare, precum și organizația din Baia Mare, care dirija activitatea celulelor din uzinele și minele din oraș și jur și din comunele din împrejurimi.²²

În activitatea comuniștilor din nordul Transilvaniei un important rol a fost îndeplinit de conferința regională ilegală de partid din nordul Transilvaniei, ce s-a ținut în săptămîna între 15—21 noiembrie 1940 (după unii în 15—16, după alții în 21—22 sau 22—23 noiembrie 1940), în Cluj, la o locuință ilegală de partid din strada Gheorgheni.

Comuniștii au fost cei care au organizat Comitetul regional al Ajutorului Roșu, al Uniunii Tineretului Comunist, al Uniunii Sindicatelor revoluționare, și al Comitetului național-revoluționar al românilor din nordul Transilvaniei, care a mobilizat masele române la luptă unită cu oamenii muncii maghiari împotriva ocupanților horthyști, pentru eliberarea națională.²³ Această organizație a activat cu succes în satele Maramureșului, a Bistriței și Năsăudului, a Sălajului și în Țara Oașului.

Ajutorul Roșu a desfășurat în timpul stăpînirii horthyste o activitate fructuoasă în întreg nordul Transilvaniei, remarcîndu-se printre altele și organizațiile aferente județului Satu-Mare, cele din Satu-Mare, Jibou, Baia Mare, etc.²⁴

Folosind toate posibilitățile legale sau semilegale, comuniștii din nordul Transilvaniei au hotărît să îmbine munca ilegală cu cea legală prin intermediul sindicatelor independente muncitorești din Ungaria — singura organizație muncitorească din acei ani încadrată în lege (în pofida unor influențe nefaste ale social-democraților de dreapta). În opoziție cu aceste sindicate independente, autoritățile horthyste creează o serie de organizații pseudo-sindicaliste, naționaliste, fasciste, de tipul „Nemzeti Munka Központ” (Centrul național al muncii), „Nemzeti újjászületés pártja” (organizație imredistă) sau „Magyar nyilas-kéresztes part” („organizația săgeților de fier”, cu caracter fascist), care aveau menirea să abată proletariatul de la lupta împotriva exploatării capitaliste și a regimului fascist, să slăbească frontul de luptă pioletar, pe linia unor manifestări șovine, naționaliste.²⁵

În aceste împrejurări se duce în întreg nordul Transilvaniei o luptă continuă între comuniști, social-democrați pe de o parte și organizațiile pseudo-sindicaliste, naționaliste, fasciste pe de altă parte, pentru atragerea maselor muncitorești. Dar muncitorimea conștientă, indiferent

de naționalitate și-a apărut sindicatele independente și bazele ei organizatorice cele mai importante, reușind să contracareze ofensiva naționalistă.

Alături de muncitorii din Cluj care încă în toamna anului 1940 încep să se afilieze uniunilor profesionale revoluționare, în ianuarie 1941 muncitorii orădeni, minierii și metalurgiștii din Baia Mare și împrejurimi, muncitorii tipografi din Carei, Șimleul Silvaniei, Zalău, Reghin, Dej, Sf. Gheorghe, Sighet, Bistrița, Tg. Mureș, muncitorii forestieri din Valea Mureșului, urmează exemplul clujenilor.

În întreg nordul Transilvaniei, precum și în județul Satu-Mare muncitorimea organizată și conștientă, fărănimea oropsită, intelectualitatea progresistă, luptă zi de zi pentru a-și apăra propriile interese, pentru mărirea salariilor, aprovizionarea cu alimente și îmbrăcăminte, ajutor pentru familiile celor concentrați în detașamentele de muncă, înălțurarea metodelor fasciste de terorizare a populației, împotriva dictaturii horthyste și a războiului antisovietic.

Împotriva forțelor progresiste, democratice, fascismul hortyst mobilizează forțele reacțiunii, tocmai acolo unde se simte mai din plin activitatea comuniștilor, a social-democraților.

În mai 1941 sînt arestați la Satu-Mare mai mulți comuniști pentru activitate ilegală.²⁶

În vara anului 1941 (imediat după atacarea Uniunii Sovietice) se deslănșue o întreagă campanie teroristă împotriva elementelor comuniste, progresiste, antifasciste. Sute și sute de cetățeni sînt arestați și întemnițați în lagăre. Concomitent se încearcă infiltrarea în rîndurile muncitorimii a organizațiilor profesionale fasciste. Astfel în a doua jumătate a anului 1941, „Nemzeti Munka központ” încearcă să se extindă în regiunea Mureșului, apoi la Careii Mari, la Valea lui Mihai, Satu-Mare, Oradea, Aleșd, Baia Mare și împrejurimi.²⁷ Concomitent acționează și organizațiile fasciste care atacă forțele revoluționare, antifasciste, în localitățile Satu-Mare, Carei, Dej, Cluj, Sighet, Tg. Mureș, Oradea, în județul Bistrița-Năsăud, la Odorhei, etc.²⁸

Cu toate loviturile grele primite de mișcarea comunistă, antifascistă din nordul Transilvaniei în vara și toamna anului 1941 cînd au fost arestați și condamnați militanți de seamă ai mișcării, împreună cu sute de membri ai rezistenței antifasciste, în ciuda atacurilor organizațiilor fasciste mai sus amintite, în a doua jumătate a anului 1942 organele polițienesti horthyste raportează cu stupefacție că celulele comuniste încep să se reactivizeze în întreg nordul Transilvaniei în localități ca Satu-Mare, Baia Mare și în unele comune.²⁹ Ele își propuneau, prin intermediul Comitetului Ajutorului Roșu să vină în ajutorul comuniștilor și a celor arestați, condamnați sau internați în lagărele de concentrare. Noile organizații ilegale trec la acțiuni concrete economice și politice, astfel încît numai în județul Satu-Mare se semnalează mai multe acțiuni greviste în cursul primăverii și verii anului 1942.

În încheștarea pe viață și pe moarte dintre forțele comuniste și fasciste, anul 1943 reprezintă o etapă importantă. Acum, la 24 februarie, 1943, regimul horthyst încearcă o nouă lovitură asupra mișcării antifasciste din nordul Transilvaniei, deschizând „procesul monstru”, în cursul căruia au fost deferiți justiției 664 de comuniști români și maghiari din nordul Transilvaniei. Pentru a intimida și mai mult forțele politice democratice luptătoare pentru independență, pentru pace, pentru drepturi naționale, „marele proces” care va dura 4 săptămâni va fi organizat grupat în mai multe localități: la Cluj cei 119 comuniști din Cluj, Dej, Bistrița, la Tg. Mureș cei 186 din Mureș-Turda, Ciuc, Trei Scaune, Odorhei, iar între 5—26 mai 1943 la Satu-Mare au fost judecați cei 169 de comuniști din Satu-Mare, Sălaj și Bihor.³⁰

Dind dovadă de solidaritate muncitorească, comuniștii sătmăreni care activau în libertate, redactează și împrăstie manifeste prin care cer eliberarea tovarășilor lor.³¹

Cu toate persecuțiile și căderile, mișcarea muncitorească ia amploare. La 1 mai 1943 pe zidurile orașului Satu Mare, la fel ca la Cluj, apar inscripții antirăzboinice, se răspîndesc manifeste comuniste.³² La Baia Mare au loc acțiuni antigermene, iar în lunile următoare în fostul județ Satu-Mare (la Baia Mare și în împrejurimi) au loc greve, împotriviri, manifestări locale.

Comitetul Central al P.C.U. a hotărît în iunie 1943 dizolvarea partidului și transformarea lui într-o organizație politică denumită Partidul Păcii.³³

Deși s-a dizolvat P.C.U., comuniștii din Satu-Mare, Baia Mare, etc. își continuă activitatea, răspîndesc manifeste proprii în care explică evenimentele, chemînd populația la organizarea forțelor antifasciste, antirăzboinice, pentru pace, pentru independență.³⁴

Se întărește și mișcarea social-democrată de stînga. Muncitorii organizați, români și maghiari, între august și septembrie 1943 alcătuiesc o comisie pregătitoare instituită la Satu Mare, pentru organizarea în mai bune condițiuni a activității social-democraților în rîndurile muncitorimii din nordul Transilvaniei.

În fața acestor regrupări și activizări antifasciste, regimul fascist hotărăște o nouă lovitură de anvergură împotriva elementelor antifasciste, din nordul Transilvaniei. Ca urmare, în toamna anului 1943 un nou val de arestări, de represalii brutale, internări în lagăde, închisori, crime, se abat asupra mișcării antifasciste din nordul Transilvaniei. Acum cade pe altarul rezistenței antifasciste, ucis de fasciști, comunistul clujean Jozsa Béla, unul din conducătorii mișcării din întregul nord al Transilvaniei. Tot acum este arestat la Satu-Mare un grup numeros de comuniști, care într-o tipografie ilegală pregăteau documente false pentru persoanele prigonite de poliția horthystă. La Carei și împrejurimi mai multe persoane bănuite de activitate antifascistă, sînt internate în „Detașamentul de muncă românesc” de la Seini, în timp ce alții din

Carei, Moftinul Mic, etc. sînt închiși.³⁶ Arestările din noiembrie 1943 urmăreau atît pe comuniștii din Satu Mare, precum și pe conducătorii social-democrați sau sindicaliști.³⁷

Ca o contrapondere a forțelor antifasciste, imediat după valul de represalii, se observă o nouă înviorare a activității antifasciste atît la Satu-Mare, Sighet, cît și la Oradea și în alte localități.³⁸

În a doua jumătate a anului 1943 și în județul Satu-Mare, sub influența muncii comuniștilor și a înfrîngerilor suferite de coaliția fascistă pe frontul sovietic, mulți dintre cei mobilizați refuzau să se prezinte la unități, luînd drumul munților. Această formă de rezistență antifascistă s-a răspîndit în deosebi în zona păduroasă a Oașului, unde în 1943, numai din comunele Certeze și Bixad, peste 300 de locuitori au refuzat să răspundă ordinelor de chemare, fugind în munți.³⁹

Odată cu ocuparea Ungariei de către trupele germane, în martie 1944, forțele antifasciste din nordul Transilvaniei primeau noi lovituri grele din partea regimului fascist. Toți comuniștii aflați în evidența poliției au fost închiși sau internați. Valul de arestări a cuprins nu numai orașele, ci și centrele muncitorești și comunale mai lăturalnice.

La 5 aprilie la Baia Mare și Sighet, la 6 aprilie la Satu-Mare, în 10 aprilie la uzinele din Baia Mare, etc., poliția horthystă operează arestări masive în rîndurile comuniștilor și a social-democraților. În aceeași lună au loc arestări în localitățile mai mici ca Seini, Potău, etc.⁴⁰

Cu toate acestea un grup de muncitori din Satu-Mare a hotărît să sărbătorească ziua de 1 mai, întrunindu-se în seara zilei de 30 aprilie pe malul Someșului și manifestînd pentru drepturile muncitorimii.⁴¹

Primăvara anului 1944 poartă amprente tragice ale unor evenimente ce au cutremurat conștiința tuturor oamenilor cinstiți. Acum are loc acțiunea întreprinsă de gestapoul german și de poliția horthystă de deportare a populației evreiești pe întregul teritoriu al Ungariei, concomitent cu mobilizările în companiile de muncă forțată, și cu trimerile pe front a tuturor „elementelor periculoase din zona de operație.”

În județul Satu-Mare acțiunea împotriva populației evreiești a început la 22 aprilie 1944 cînd s-a dat ordinul prin care fiecare evreu era obligat să poarte pe haină un semn distinctiv⁴². Au urmat apoi în cîteva zile alte ordonanțe restrictive prin care populația evreiască era obligată să-și facă cumpărăturile numai după ora 10, iar apoi hotărîrea care obliga pe fiecare evreu să nu-și părăsească domiciliul fără bilet de voie.

La 1 mai 1944 a început la Satu-Mare marcarea ghetoului și în cîteva zile peste 14 000 de evrei din oraș erau mutați în ghetou. La 18 mai 1944 în ordinea străzilor, locuitorii ghetoului din Satu-Mare (femei, bătrîni și copii), au fost transportați la gară și de aici în camerele de gazare naziste de la Auschwitz, Dachau, etc. După război s-a constatat că numai din orașul Satu-Mare au fost exterminați de către fasciști peste 14 000 de cetățeni evrei, în timp ce din numărul total al evreilor deportați din județul Satu-Mare, peste 90% nu s-au mai întors niciodată.⁴³

Tot acum, în luna mai 1944, autoritățile fasciste din Budapesta au decretat mobilizarea generală. Drept urmare, hitleriștii au încercat să ducă tineri și din județul Satu-Mare la muncă forțată în Germania. Mulți dintre cei vizați fug și se ascund în păduri. Dezertările, fuga din armată, continuă cu tot mai mare intensitate, în vara anului 1944, pe măsură ce linia frontului se apropia. Ele iau o asemenea amploare încât se trimit ordine de arestare împotriva celor dezertați sau fugiți tuturor prefecturilor județelor din Ungaria. Astfel în august 1944 sînt dați spie urmărire din județul Satu-Mare mai mulți locuitori din Cămărzana, Negrești, Tîrșolț, Peleşul, Satu-Mare.⁴⁴

Vestea declanșării la 23 august 1944 a insurecției naționale anti-fasciste, organizată și condusă de P.C.R. și a întoarcerii armelor contra Germaniei hitleriste s-a răspîndit pe calea undelor, cu iuțea fulgerului.

Masele muncitoare de diferite naționalități de pe teritoriul județului Satu-Mare, oropsite, exploatate și jefuite de către ocupanții fascisto-horthyști, și-au ridicat cu semeție capul. Ceasul eliberării se apropia. În întregul județ, ca și în altele, domnea o atmosferă încordată, apăsătoare.

Speriate de întorsătura pe care o luau evenimentele, în dimineața zilei de 24 august 1944, ca o măsură de prevedere și intimidare, autoritățile fasciste au emis dispoziții speciale în virtutea cărora au fost arestate și întemnițate toate elementele suspecte în ochii autorităților. Pentru persoanele arestate în județul Satu-Mare s-au instituit lagăre speciale la Carei, Băița, etc.

Aceste încercări de intimidare, urmăreau împiedicarea acțiunilor pe care populația județului și în special elementele progresiste le inițiau în vederea ajutorării trupelor române și sovietice eliberatoare.

La cîteva săptămîni după victoria insurecției armate, în timp ce aproape întreg teritoriul țării fusese eliberat de armatele române și sovietice, aici, în nord, la Baia Mare, Satu-Mare, Sighet, Carei, trupele fasciste se pregăteau pentru o ultimă rezistență.

În aceste împrejurări, în zilele istorice cînd trupele eliberatoare începuseră luptele în nordul Transilvaniei, P.C.R. a adiesat în septembrie 1944 o înflăcărată chemare maselor populare din teritoriul cotropit de trupele fasciste în care se arăta: „Patrioți români din Ardealul cotropit! distrugeți căile de comunicație în spatele cotropitorilor, dezarmați-i, predați-i Armatei Române și Armatei Roșii sau nimiciți-i...”

Tărani români și maghiari din Ardealul cotropit! nu dați vite și căruțe pentru retragerea hitleriștilor, nu-i găzduiți în satele voastre, loviți-i din toate părțile”⁴⁵. Ecoul acestei chemări înflăcărate s-a făcut imediat simțit. Organizațiile locale ale partidului, au editat manifeste prin care mobilizau masele la luptă împotriva ocupațiilor fasciste. La începutul lunii octombrie 1944, într-un manifest al comuniștilor din Carei, se lansa următorul apel: „Muncitori! tovarăși! Luptați împotriva tîlharilor naziști, soarta voastră este în mîinile voastre”⁴⁶.

Sentimentul patriotic de eliberare națională prima, și răspunzând acestor chemări patriotice, oamenii muncii din satele și orașele județului Satu-Mare, în dorința lor de a se elibera cât mai curînd, au acționat cu multă hotărîre și spirit de sacrificiu, mulți dintre ei dîndu-și chiar viața în lupta grea a eliberării.

Formele de luptă folosite au fost dintre cele mai diverse, adecvate situațiilor diferite, pornind de la protestele individuale și colective împotriva grelelor condiții de viață și de muncă, continuînd cu acțiunile de sabotaj, cu manifestările antifasciste și antirăzboinice, cu dezertările din armată și nesupunerile la ordinele de concentrare, cu înrolarea în grupele de partizani și sprijinirea acestora și cu formarea grupărilor patriotice. Mai apoi, odată cu apropierea frontului, acțiunile de salvare a obiectivelor industriale sau a căilor și mijloacelor de comunicație, acțiunile de informare, conducere, ajutorul acordat în transporturi, lupta cu arma în mînă alături de eliberatori, au reprezentat noi forme de luptă prin intermediul cărora masele populare din județul Satu-Mare au dat lovituri mașinii de război fasciste, aducîndu-și contribuția la eliberarea întregului teritoriu național.

Orice ocazie, orice posibilitate era sesizată și folosită pentru a se da lovituri vrăjmașilor. La Carei în toamna anului 1944, cîțiva comuniști profitînd de faptul că în unitatea horthystă din localitate erau mobilizați și unii comuniști, au provocat discuții în mijlocul soldaților maghiari, explicîndu-le inutilitatea continuării războiului antisovietic și a coaliției cu Germania hitleristă. Munca politică a avut roade. Unitatea militară maghiară, odată ajunsă pe frontul antisovietic, s-a predat în întregime trupelor sovietice.⁴⁷

La Bixad, în preajma retragerii trupelor fasciste, un comitet de 3 persoane, în frunte cu comunistă Meseșan Elena, a întocmit un plan de salvare a fabricii de chereștea. Cu sprijinul unor elemente interesate din conducerea întreprinderii, această acțiune a reușit.⁴⁸

În luna octombrie 1944, la actualele Ateliere de Reparații ale C. F. Forestiere din Satu-Mare, și-a făcut apariția o grupă de genști horthyști care au minat întregul atelier. Un grup de muncitori au căutat să-i convingă să renunțe la ideea de a arunca în aer atelierul, dar intervenția unor ofițeri hitleriști a zădărnicit această încercare. În aceeași noapte muncitorii au deteriorat fitilurile minelor, însă a doua zi dimineața ofițerii hitleriști au observat acest lucru și muncitorii au fost nevoiți să se ascundă pentru a nu fi arestați.⁴⁹ Cam în aceeași perioadă, în incinta fabricii de chereștea „Lomás” din Satu-Mare, un grup de patrioți au introdus 6 arme destinate apărării fabricii. Același lucru l-au încercat frații Varga Iosif și Ludovic, împreună cu Șuta Ioan, Dragoș Ștefan, la uzinele electrice din Satu-Mare.⁵⁰

Odată cu apropierea tot mai simțită a frontului, în județul Satu-Mare a luat amploare deosebită o formă de luptă utilizată în tot timpul războiului: nesupunerile la ordinele de mobilizare date de Comanda-

mentul armatei horthyste, fuga în munți a celor vizați de a fi trimiși la muncă în Germania, evadarea în masă a celor încadrați în detașamentele de muncă. În luna septembrie 1944, când prin județ se retrăgeau grosul trupelor hitleriste, autoritățile horthyste au emis, în mare grabă, mii de noi ordine de chemare decretând mobilizarea generală.

În marea majoritate a cazurilor, cei care primeau ordine de chemare luau calea codrului, sau rămîneau ascunși pînă la trecerea frontului, sătului de război, dorind să-și apere familia și gospodăria. În multe părți aceste acțiuni luau amploare de masă. De exemplu, majoritatea locuitorilor din comunele Bixad, Trip, Cămărzana, Negrești au fugit în păduri, pentru a se sustrage plecării pe front sau în detașamentele de muncă.⁵¹

În lunile august — septembrie 1944 în pădurile Oașului erau refugiați peste 2 000 de locuitori, care nu au răspuns ordinelor de chemare sau care dezertaseră din armata horthystă.⁵²

Dezertările din armată deveniseră tot mai frecvente. În zilele lunilor septembrie și octombrie, în județul Satu-Mare au avut loc multe cazuri de dezertări din armata horthystă. La Seini, cu ajutorul unui cetățean, au dezertat într-o singură noapte doi soldați și 3 ofițeri maghiari.⁵³ Ca urmare a creșterii numărului dezertărilor din armată, în pădurile din jurul comunelor Bixad, Cămărzana, Trip, Negrești erau ascunși peste 500 de soldați români și maghiari, fugiți de la unitățile horthyste, mulți dintre ei avînd asupra lor armamentul și echipamentul militar.

Spiritul antifascist s-a concretizat în cele mai diverse acțiuni.

La Satu-Mare, mai multe familii de muncitori periclitîndu-și viața, au ascuns din primăvara anului 1944 pînă la eliberare, copiii unor familii evreiești.⁵⁴ Tot la Satu Mare au fost ținunți ascunși de către un grup de muncitori, mai mulți cetățeni evrei, evadați din detașamentele de muncă.⁵⁵ În septembrie și octombrie 1944, la Carei, cîțiva muncitori au ascuns în podurile caselor 2 grupe de cetățeni fugiți din detașamentele de muncă.⁵⁶ Același grup de muncitori condus de comunistul Răcz Mihai și Vedrenko Andrei, au acoidat tot ajutorul, organizînd evadarea a 40 de prizonieri sovietici, care cu o mașină nemțească de captură au reușit să fugă din Carei în direcția Zalău-Bistrița.⁵⁷

La începutul lunii octombrie, un ostaș român căzut prizonier a izbutit să evadeze din coloana în care erau mînați spre apus, în timp ce treceau prin localitatea Viile Satu Mare. Cu ajutorul locuitorilor din comună, acest ostaș a fost ascuns în casa lui Meszáros Eugen pînă la sosirea trupelor eliberatoare.⁵⁸

La Carei, în luna septembrie 1944, trupele hitleriste au transportat aproximativ 500 de prizonieri români și sovietici pe care i-au închis într-un lagăr amenajat în curtea fabricii de hîrtie din localitate. La în-

demnul comuniștilor, populația orașului văzînd tratamentul inuman la care erau supuși prizonierii, a contribuit cu donații la aprovizionarea cu alimente a celor închiși. Cu ajutorul unor localnici (Rácz Mihai, Toth Vasile, Mészáros Cazimir) alimentele au fost introduse în secret în lagăr.⁵⁹

În această ambianță propice (starea de spirit antifascistă mereu crescîndă, dezertările din armată și fuga masivă în munți) s-au creat condiții favorabile organizării și activității grupurilor de partizani, ce acționau în județ și în Maramureș începînd încă din primăvara anului 1944.

Activitatea partizanilor a luat amploare în lunile septembrie, octombrie, și acțiunile lor militare pe lângă faptul că provocau pierderi mașinii de război fasciste, aveau o însemnătate morală și politică.

Adevărați stăpîni ai munților și pădurilor, partizanii acționau într-o deplină concordanță cu muncitorii și țărani din această parte a țării. Grupurile de partizani ce au acționat în raza comunelor Remeși — Săpînța, Bixad — Certeza, Cean — Cehăluț, Rona de jos, — Vișeu de Sus — Vișeu, Giulești — Săt — Șugatag, Desești, în jurul orașului Baia Mare, pe valea Firizei, în Munții Blidarului în împrejurimile localităților Baia Sprie, Băița, Tg. Lăpuș, Sighet, Satu-Mare, etc.⁶⁰, au desfășurat alături de acțiunile militare o însemnată activitate de lămurire a maselor despre situația desfășurării operațiilor pe front și despre necesitatea de a pune mîna pe arme și a lupta pentru eliberarea de sub jugul fascist. Grupurile au întreprins vaste acțiuni menite să mobilizeze populația împotriva jafului hitlerist, chemînd pe locuitori să saboteze ordinele de chemare ale autorităților fasciste. Toate acestea au contribuit la creșterea rezistenței populației împotriva cîmpitorilor fasciști.

Chiar în primele zile ale formării grupurilor de partizani, populația locală le-a sprijinit pe acestea, conlucrînd cu ele în cele mai diverse acțiuni militare: culegerea de informații cu caracter militar, recunoașteri asupra direritelor căi de comunicații ale trupelor inamice, aruncarea în aer a podurilor de importanță militară, a diferitelor obiective de război, a liniilor de cale ferată, incendierea depozitelor de muniții ale hitleriștilor, etc. Din zi în zi creștea numărul localnicilor care sprijineau efectiv grupele de partizani, alimentîndu-le, aprovizionîndu-le, ascunzîndu-le sau participînd la acțiunile acestora împotriva trupelor hitleriste, unii dîndu-și chiar viața în această luptă eroică.

În noaptea de 22 august între Săpînța și Bixad au fost parașutați 14 partizani, dintre care doi au murit în timpul aterizării, iar trei s-au rănit. Ceilalți, conduși de Dékán István, s-au organizat și au luat imediat legătura cu populația locală românească care i-a ajutat în acțiunile lor militare și politice. Mai mulți români dezertori din armata horthystă s-au înrolat în acest detașament, care lărgindu-și astfel rîndurile a făcut joncțiunea cu trupele eliberatoare la 20 octombrie 1944 la Rodna Veche (județul Bistrița — Năsăud).⁶¹

Un alt detașament care a acționat și pe teritoriul actual al județului Satu Mare este cel condus de Rékai Miklós și parașutat la 21 septembrie la Șugatagul de sus.

Un al treilea grup de partizani a fost parașutat la mijlocul lunii septembrie de două avioane sovietice și a acționat (printre altele) și la Tășnad și în jur, apoi la Marghita, Șimleul Silvaniei, Sărmășag, Bobota, Supurul de jos. Printre alții, din el au făcut parte românii Găneț Nicolae, Munteanu Nicolae, sovieticii Likaciov, Dracasenco, slovaci Bahoș Bobuslav, Moțnoi Mihai, etc.⁶²

În zona comunelor Certeza, Bixad (Țara Oașului) acțiunile partizanilor au fost sprijinite efectiv de tăietorii de lemne, mulți dintre ei fugiți din localitățile învecinate pentru a scăpa de trimiterea la muncă în Germania.

Între 5—15 octombrie locuitorii din Cehal (lângă Tășnad) au identificat în gara Bobota trenuri militare de-ale inamicului, debarcări de trupe. Locuitorii au informat pe partizanii ce acționau în această zonă. Informațiile au fost transmise mai departe și mai apoi aviația sovietică a bombardat debarcările de trupe inamice pe linia Zaláu — Carei. Ca urmare a informațiilor țăranilor locali, aviația sovietică a bombardat aerodromul militar german din Ghenci și a distrus un depozit de muniție aflat pe raza localității Cehăluț.⁶³

Nevoia să părăsească teritoriul României sub loviturile trupelor române și sovietice, fasciștii au comis numeroase fărâdelegi pe teritoriul din nord-vestul țării, împotriva populației civile care sprijinea acțiunile formațiunilor patriotice și ale grupărilor de partizani sau nutrea sentimente antifasciste. În comuna Apa (Satu-Mare) au fost împușcați 12 tineri; lângă satul Moiseni (Negrești) au căzut secerați de gloanțele călăilor 8 patrioți, iar la Sebișa (lângă Baia Mare) au fost uciși 9 locuitori din diferite sate.⁶⁴

Victoriile obținute în luptele pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei se datoresc atât înaltelor virtuți dovedite de ostași, cât și eforturilor maselor populare, care au susținut frontul prin toate mijloacele, de la asigurarea materială a trupelor până la lupta cu arma în mână împotriva cotropitorilor.

Luptele duse de armata română și sovietică pentru izgonirea trupelor fasciste de pe aceste meleaguri ale patriei noastre, s-au desfășurat în luna octombrie 1944. La ele au participat Corpurile 2 și 6 române, din cadrul Armatei a 4-a române, Divizia 3, 9, 11, 18 și 21 Infanterie, 1 cavalerie, 8 cavalerie, care au cooperat strâns cu marile unități sovietice ce acționau în această zonă.⁶⁵

După zile și nopți de lupte continue, trupele române și sovietice au zdrobit ultimele rezistențe inamice de la Satu-Mare și Carei, eliberând la 25 octombrie aceste orașe. A fost eliberată astfel și ultima brazdă din pământul patriei.

La obținerea acestei importante victorii și-a adus contribuția și populația localnică. Animați de dragostea de patrie, de pământul natal și de libertate, muncitorii și țărani, oamenii muncii din județul Satu Mare au atacat în unele locuri subunități hitleriste și horthyste în retragere, au furnizat informații trupelor române și sovietice, au călăuzit unitățile militare ori s-au înscris voluntari în subunitățile luptătoare. În fișa de ofensivă a Armatei 4 române, numeroși locuitori au furnizat prețioase informații militare trupelor noastre. De pildă, în sectorul Diviziei 9 infanterie, locuitorii din comunele Ghenci, unde se afla punctul de comandă al Diviziei, și Sînmiclăuș au informat comandamentul și regimentele noastre asupra forțelor hitleriste cuibărite în fermele de la sud-vest și sud-est de Carei. Tineri din Sînmiclăuș s-au oferit drept călăuze Regimentului 34 infanterie, pentru a conduce pe drumuri ascunse subunitățile românești către Rîtul Târîțelor. Doi sătenj din Ghenci au călăuzit subunitățile din Regimentul 40 infanterie spre fabrica de cărămizi de la sud-est de Carei, ajutînd astfel înfiltrarea unei companii înapoia rezistențelor inamice de la fabrică.⁶⁶

Sătenii din comunele Supuru, Santău, Pișcolț, Petrești, Tiream, Ghenci, Sînmiclăuș, Sanislău, Ciumești, Berea au ajutat trupele diviziilor 9, 18 vînători de munte și 3 infanterie la transportul muniției, la evacuarea răniților, la repararea șoselelor și podurilor. Ei au dat prețioase informații — arătate în jurnalele de operații ale unităților Diviziei 3 infanterie — care au contribuit la organizarea unor atacuri date prin surprindere asupra trupelor fasciste.

În seara zilei de 23 octombrie 1944, ostașii Regimentului 3 călărași și Divizia 8 cavalerie puitată au ajuns în comuna Mădăras. Țăranii din localitate i-au întâmpinat cu bucurie, informîndu-i imediat că trupele fasciste au fugit din comună spre „Pădurea Grofului”. Cînd au aflat această veste, ostașii români au pornit imediat în urmărirea dușmanilor.⁶⁷

În ziua de 25 octombrie 1944, cînd Divizia 9 infanterie din Corpul 6 Armată Română a primit sarcina de a da bătălia pentru eliberarea orașului Carei, un grup de 3 tineri ce s-au furișat printre liniile nemțești afară din oraș, ajuns în pozițiile românești a furnizat comandamentului român informații prețioase. Ei au „...relatat că în sinul trupelor fasciste se făceau simțite neliniștea și teama, că apărarea inamică se bazează pe blocarea prin puncte de sprijin întărite a principalelor intrări ale orașului”.⁶⁸

În dimineața aceleiași zile, localnicii de la periferia de sud a orașului Carei, au prevenit pe militarii companiilor a 6-a și a 7-a din Regimentul 34 infanterie asupra porțiunilor minate de inamic.

Scurt timp după pătrunderea în orașul Carei a primelor plutoane din companiile 5 și 6 din Regimentul 34 infanterie și companiile 1 și 7 din Regimentul 40 infanterie, mai mulți tineri s-au alăturat plutoanelor și companiilor românești, informînd și călăuzind subunitățile spre lo-

curile unde încă se mai găseau ascunși fasciștii, unde erau depozitele lor de armament, echipament, hrană, etc. Prin fapta lor eroică au ușurat mult acțiunea de curățire a orașului, care s-a desfășurat foarte repede.⁶⁹

*

Toate acțiunile și manifestările antifasciste întreprinse în județul Satu-Mare au constituit fără îndoială un ajutor prețios în lupta măreață a maselor populare din nord-vestul țării, de eliberare de sub dominația fascistă.

Comuniștii, factor organizator și conducător al acestor lupte, au știut să mobilizeze cu măiestrie în jurul lor — chiar în timpul terorii hitleristo-horthyste — pe oamenii muncii de diferite naționalități (români, maghiari, etc.), formînd un puternic front comun de luptă împotriva fascismului și a războiului.

Țărănimea, muncitorimea, intelectualitatea, unele pături ale burgheziei naționale locale din această regiune cu vechi tradiții patriotice, s-au încadrat în frontul larg al luptei duse pentru eliberarea întregului teritoriu național.

Pătrunderea spiritului antifascist în rîndurile maselor populare este demonstrată și de faptul că zeci de persoane din județ, ajunse în vîltoarele războiului în diferite țări ale Europei, au luptat cu arma în mînă înrolate în detașamente de partizani iugoslave, în cele cehoslovace, bieloruse, maghiare, etc.⁷⁰

În luptele duse împotriva fascismului, voluntarii au luptat cu în-suflețire, mulți dintre ei fiind decorați cu diferite ordine și medalii, române, sovietice, cehoslovace, iugoslave și ale altor țări.⁷¹

Prin faptele lor, atît înainte cît și după victoria insurecției armate pînă la zdrobirea fascismului, oamenii muncii din județul Satu Mare — români, maghiari și de alte naționalități — au contribuit cu însuflețire împreună cu întregul nostru popor la lupta pentru dobîndirea adevăratei și deplinei independențe a României.

Gh. I. BODEA
(Cluj)

NOTE

1 Documents on German Foreign Policy, 1918—1945, vol. X., p. 566; vezi și A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1954, p. 145, apud. I. Popescu — Puțuri, Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare-fasciste și agresiunii hitleriste, în: *Din istoria contemporană a României*, Editura științifică, 1965, p. 78.

2 Arhiva Comitetului Județean P.C.R. Maramureș, Dosarul „Contribuția populației din regiunea noastră la sprijinirea eliberării întregului teritoriu al patriei (23 august — 25 octombrie 1944)”, fila 46—47.

3 Arhivele Statului București, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 522, fila 3, apud. Tr. Bunesco, *Starea de spirit și manifestații de protest ale maselor populare din Brașov și Sibiu împotriva dictatului de la Viena*, în *Anale* nr. 1/1966, p. 53.

4 idem,

5 *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București 1968, p. 447.

6 *Nord-Vestul, Timișoara*, februarie 1944.

7 *Brazdă Nouă*, Satu Mare, 31 octombrie 1945.

*8 Comparînd inventarul agricol al județului din anul 1940 cu cel din 1945, rezultă următorul tablou:

	1940	1945
— Tractoare	209	113
— Batoze de treerat	240	134
— Mașini de secerat-legat	4	—
— Mașini de secerat-simple	10	—
— Mașini de cosit	9	3
— Mașini de semănat păioase	524	220
— Greble mecanice	106	36
— Batoze de porumb	144	84
— Batoze mecanice	32	12
— Tocătoare de nutreț	506	302
— Trioare	301	180
— Vinturătoare	786	352
— Selectoare	12	—
— Pluguri	27.097	13.450
— Grape	24.714	10.620
— Semănătoare de porumb	3.117	1.060
— Prășitoare	2.424	1.225
— Care pentru boi	10.233	6.240
— Căruțe pentru cai	7.430	2.780

(*Brazdă Nouă*, Satu Mare, 31 octombrie 1945)

9. Csátári Dániel, *Forgó-szélben, Magyar—román viszony, 1940—1945*, (În vîltoare, Relații maghiare—române, 1940—1945) Akadémiai kiadó, Budapest, 1968, p. 149.

- 10 idem,
- 11 ibidem, p. 198.
- 12 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar cit. fila 46.
- 13 I. Iacoș, N. Condurache, *Acțiuni ale patrioților maramureșeni împotriva ocupanților fasciști (1940—1944)*, în *Anale*, nr. 4/1962, p. 76.
- 14 *Szatmármegyei közlöny*, 5 august 1944.
- 15 *Dezbaterile parlamentului maghiar*, ședința 348 din 1 decembrie 1943, p. 449.
- 16 *Democratul*, Carei, 24 septembrie 1946.
- 17 Csátári Dániel, op. cit. p. 132
- 18 idem, p. 133.
- 19 *Buchumul*, Satu Mare, 20 iulie 1947.
- 20 Kohn Hillel, *Activitatea mea în partid între anii 1929—1945*, p. 55, mss.
- 21 Csátári Dániel, op. cit. p. 68.
- 22 Kohn Hillel, op. cit. p. 56.
- 23 Pavel Bojan, *Note din mișcarea muncitorească în perioada anilor 1924—1944*, p. 50, mss.
- 24 Csátári Dániel, op. cit. p. 69.
- 25 I. Iacoș, N. Condurache, op. cit. *Anale*, nr. 4/1962 p. 79..
- 26 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, dos. cit. fila 47.
- 27 Csátári Dániel, op. cit. p. 188.
- 28 idem, p. 189.
- 29 idem, p. 200.
- 30 idem, p. 257.
- 31 idem, p. 260.
- 32 ibidem, p. 263.
- 33 *A magyar iorradalmi munkásmozgalom története*, Kossuth könyvkiadó, 1967, vol. 2, p. 247.
- 34 Csátári Dániel, op. cit. p. 283.
- 36 idem, p. 289.
- 37 idem, p. 295.
- 38 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar citat, fila 48.
- 39 Csátári Dániel, op. cit. p. 330.
- 40 idem, p. 347.
- 41 *Anale*, nr. 4/1962, p. 83.
- 42 Csátári Dániel, op. cit. p. 352.
- 43 *Szabad Elet*, Satu-Mare, anul III, nr. 96, 30 aprilie 1947, p. 6.
- 44 „*Besztercze — Nászód vármegye hivatalos lapja*”, 15 august 1944 p. 1—2. (Gazeta oficială a județului Bistrița-Năsăud).
- 45 *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, nr. 4/1962, p. 86.
- 46 Gheorghe Bodea, „*Din acțiunile populației regiunii Maramureș pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei și zdrobirea fascismului* (23 august 1944 — 25 octombrie 1944)”, în *Acta Musei Napocensis*, nr. III, 1966, p. 354.
- 47 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar citat, fila 49.
- 48 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar citat, fila 41.
- 49 Loc. cit. fila 71.
- 50 idem, fila 72.
- 51 ibidem, fila 73.
- 52 *Analele Institutului de istorie a partidului*, 4/1962, p. 84.
- 53 Csátári Dániel, op. cit. p. 419.
- 54 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar special..., fila 69—70.
- 55 *Analele Institutului de istorie a partidului*, 4/1962, p. 84.
- 56 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, Dosar cit., fila 73.
- 58 idem, dosar citat, fila 49.
- 59 idem.
- 60 „*Contribuția României la victoria asupra fascismului*”, București, 1965, p. 61.

- 61 Csáthi Dániel, op. cit. p. 422.
62 Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lină C.C. al P.C.R., Fond 11, dosar 337, p. 21.
63 „România în războiul antihitlerist”, Editura militară, 1966, p. 267.
64 Militarismul german și România, 1963, p. 120.
65 Lt. col. Florian Tucă, În amintirea eroilor, București, 1963, p. 216.
66 Anale, 5/1964, p. 151.
67 Pentru Patrie, București, p. 216.
68 Scinteia, an. XXXIV, 1964, nr. 6416, p. 2.
69 Anale, 5/1964, p. 150.
70 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, fond 1, dosar 25, fila 18, 19 și fond 3, dosar 569, p. 128, 130, vezi și Dosar citat, filele 67, 68.
71 Arhiva C.J. P.C.R. Maramureș, fond 3, dosar 379, și fond 1, dosar 25, fila 18.